

UŞAK

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *TD*, nr. 45, 49, 369; BA, *MAD*, nr. 72, 152, 262; BA, *KK*, nr. 2673/148; BA, *ML*. *VRD*. *TMT*, nr. 9393, 9401, 9402, 9449, 9467, 9496, 9499, 9507; TK, *TD*, nr. 47, 48, 230, 560; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, 0.72, 0.93; *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi* (1308), s. 214-217; (1316), s. 356-357; (1324), s. 77, 195, 199; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 55; Ak-sarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 96; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 204; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 632; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), IX, 23-24; Cevdet, *Târih*, V, 256; Ch. Texier, *Küçük Asya* (trc. Ali Suad), İstanbul 1339, II, 373; Cuinet, IV, 215-219; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 58; a.mlf., *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 26, 53-60; Ünsî, *Selçuk Şehnâmesi*, Konya 1942, s. 21; Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı: 1831*, Ankara 1943, s. 167; M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 22-24, 87; Besim Atalay, *Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları*, Ankara 1967, s. 21-24; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 424; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 53; Haşim Tümer, *Uşak Tarihi*, İstanbul 1971, s. 145; Besim Darkot – Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1995, s. 79-80; Besim Darkot, “Uşak”, *İA*, XIII, 73-75; Yüksel Sayan, *Uşak Evleri*, Ankara 1997, s. 18; *Cumhuriyet'in 75. Yılında Uşak* (haz. Erdoğan Özdemir v.dğr.), Uşak, ts. (Uşak Valiliği), s. 3, 131; Sadiye Tutsak, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak*, İzmir 1998, s. 129-131; a.mlf., “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Uşak'ta Halıcılığın Makineleşme Süreci”, *TTK Belleten*, LXXI/260 (2007), s. 65-97; Mehtap Özdeğer, *15-16. Yüzyıllarda Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2001; a.mlf., “19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat”, *TDA*, sy. 140 (2002), s. 91-115; *Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri*, İzmir 2007, s. 131-174; Mehmet Karayaman, *Uşak'ta Kuva-yı Milliye*, İzmir 2009, s. 35-36, 41; Kâmûsü'l-a'lâm, IV, 3155; Suraiya Faroqhi, “Uşhak”, *IEP* (Fr.), X, 986-987.

MEHTAP ÖZDEĞER

Bugünkü Uşak. Uşak şehri, Millî Mücadele döneminde 29 Ağustos 1920 tarihinde Yunan kuvvetlerinin işgaliyle başlayıp millî kuvvetlerin Uşak'a girişiyle (1 Eylül 1922) sona eren işgal yıllarında bakımsız kaldı. Bunun yanında işgalcilerin burayı terkederken çıkardıkları yangın neticesinde şehrin yaklaşık dörtte üçü yandı (Karaağaç, Kurtuluş ve Ünalın mahallelerinin tamamı ile Durak mahallesinin büyük bir kısmı bu yangında ortadan kalktı). XIX. yüzyılın sonlarına doğru iki büyük yangın felâketi geçiren Uşak şehri (1883'teki yangında şehrin ortası, 1894 yangınında Aybey mahallesi dışında şehrin tamamı yanmıştı) Millî Mücadele'nin ardından Cumhuriyet'in ilk yıllarında âdeta yeniden inşa edildi. Bu haliyle Uşak, tarihinin eskili-

Uşak'tan bir görünüş

ğine rağmen yeni bir şehir intibası uyandırmaktadır.

Cumhuriyet döneminin başlarında Kütahya vilâyetine bağlı bir kaza merkezi olan Uşak 16.862 nüfuslu (1927 sayımı), on bir mahalleden ibaret (Tutsak, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak*, s. 68) küçük bir şehir durumundaydı. Söz konusu on bir mahalle içinde resmî kayıtlara göre 4022 ev bulunuyordu. Ev sayısı 1934'te 4628'i buldu (Purutçuoğlu, s. 20); bundan bir yıl sonra yapılan nüfus sayımında şehirde 17.567 nüfus tesbit edildi. Nüfus çok yavaş artıyor, şehrin mekân üzerinde yayılışı da hızlı olmuyordu. Yapılan gözlemlere göre o yıllardaki Uşak şehri günümüzdeki şehrin ancak % 15'i kadar bir alanı kaplıyordu. Bu küçük şehir, kuzeydoğuda en eski mahallesi olan Aybey mahallesinden başlayarak batıda günümüzdeki Küçükpazar mevkiine, doğuda Kocakran Çeşmesi'ne kadar uzanıyordu. Güneyde şimdiki şehrin en canlı ve merkezî kesimini oluşturan Dörtöyl denen yere kadar ulaşıyor, güneydeki en son nokta ile tren garı arasında ileriki yıllarda dolacak boşluklar bulunuyordu.

Bu ilk yıllarda Uşak şehrinin ekonomik hayatında geleneksel bir uğraşı olan dericilik önemini korurken 17 Aralık 1926 tarihinde Türkiye'nin ikinci şeker fabrikası burada açıldı ve Uşak sanayiine yeni bir ivme kazandırdı. Aslında bu fabrika Türkiye'de temeli atılan ilk şeker fabrikasıdır (6 Kasım 1925); fakat temeli 22 Aralık 1925'te atılan Alpullu Şeker Fabrikası 26

Kasım 1926'da açılarak ülkede ilk şeker fabrikası unvanını aldı. Sanayi hayatındaki bu gelişmeye rağmen Yunanlılar'ın harap durumda bıraktığı şehrin imarında fazla bir faaliyet görülmedi. 1936 yılına kadar imar faaliyetleri programsız ve plansız bir şekilde yürütüldü. Bu tarihten sonra Şakir Kılıç adında bir mühendisin belediyeye sunduğu plan çerçevesinde 1950'li yıllara kadar süren ilk programlı imar faaliyetleri başlatıldı. Ancak şehir nüfusundaki yavaş artış devam ederek (1940'ta 18.149, 1945'te 18.779, 1950'de 19.636) 1955 sayımında 20.000'i aşabildi (23.496). Nüfus artışının hızlanmasında 9 Temmuz 1953 tarihinde çıkan 6129 sayılı yasa ile Uşak'ın Kütahya ilinden ayrılarak yeni kurulan bir ilin merkezi haline gelmesi etkili oldu. Şehrin mekân üzerinde büyümesi de bundan sonra hızlandı. 1950'li yıllara kadar demiryolunun yakınlarında sadece tarım alanları bulunuyor, konut pek yer almıyordu. 1957'de Şekerevleri diye adlandırılan düzenli konutlar yapıldı. İstasyonun batısında Yüzbeşevler Sitesi gelişti (1958). Ayrıca şehrin bütün mahalleleri büyümeye devam etti. Bu yeni dönemde Uşak'ta da kırsal kesimden şehre göç hareketleri hızlandı ve şehir nüfusu 1960'ta 30.000'e yaklaştı (29.021).

1960 yılından sonra kısa bir süre duraklayan yatırımlar 1965'ten itibaren şehirdeki yeni imar hareketleriyle canlandı. 1966'da Uşak'tan geçen İzmir-Ankara devlet yolunun ulaşımına açılması şehirde yeni bir canlanmaya vesile oldu. 1965'te 35.517-

yi bulan şehir nüfusu 1970 sayımında 50.000'e yaklaştı (46.392). Şehir, İzmir-Ankara karayolunun güneyine ve demiryolunun güneydoğusuna doğru büyümesini sürdürdü. 1970'ten sonra imar işleri yoğunlaştı. Şehrin en canlı eksenini olan ve istasyonu iş merkezine bağlayan İsmet Paşa caddesi çok katlı binalarla yeniden düzenlendi. 1980'den itibaren şehirdeki konut artışında patlama görüldü. 1953'te on bir olan mahalle sayısı 1973'te on üç, 1980'de on dört, 1997'de on altı, günümüzde (2011) on dokuzaya ulaştı (Aybey, Bozkurt, Karaağaç, Elmalidere, Mehmetâkif, Köme, Işık, Özdemir, Dikilitaş, Ünalın, Kurtuluş, İslice, Durak, Sarayaltı, Kemalöz, Cumhuriyet, Fatih, Atatürk, Fevziçakmak mahalleleri). Söz konusu mahalleler 4325 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Bu mahallelerden Atatürk, Fevziçakmak, Cumhuriyet, Dikilitaş, Karaağaç, Fatih, Mehmetâkif ve Kemalöz'ün büyük kısmı 1980'den sonra gelişen yeni mahallelerdir. Yeni mahallelerin kurulmasıyla nüfus artışının daha da hızlandığı Uşak şehirde 1975 yılında 60.000'e çok yaklaşan nüfus (58.578) 1980'de 70.000'i aştı (71.469), 1985'te 90.000'e yaklaştı (88.267) ve 1990 sayımında ilk defa 100.000'i geçti (105.270). Son yapılan sayımda (31 Aralık 2010) nüfus 180.414'e ulaştı. Bu nüfusla Uşak şehri, 2010 yılında Türkiye'de nüfusu 100.000'i aşan yetmiş beş yerleşme yeri arasında kırk ikinci sırada bulunmaktadır.

Uşak'ın bu hızlı gelişmesi önemli bir sanayi şehri olmasının bir sonucudur. Şehirde başta şeker sanayii olmak üzere çeşitli gıda sanayii kolları, ayrıca geleneksel halı-kilim, battaniye, pamuklu dokuma ve deri sanayii dikkat çeker. Halı sanayii beraberinde halı makineleri sanayiini de geliştirmiştir. Geleneksel deri işleme sanayii günümüzde elbiselik deri (zig deri) ve deri konfeksiyon yapımını kamçılıyarak bu konfeksiyon türünde Uşak'ı ön plana çıkarmıştır. Uşak şehrinin merkez olduğu Uşak ili Manisa, Kütahya, Afyon ve Denizli illeriyle kuşatılmıştır. Merkez ilçeden başka Banaz, Eşme, Karahallı, Sivaslı ve Ulubey adlı beş ilçesi vardır. 5341 km² genişliğindeki Uşak ilinin sınırları içinde 2010 sayımının sonuçlarına göre 338.019 kişi yaşıyordu, nüfus yoğunluğu altmış üç idi. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2007 yılı istatistiklerine göre Uşak il ve ilçe merkezlerinde 130, kasaba ve köylerde 389 olmak üzere toplam 519 cami bulunmaktadır. Şehir merkezindeki cami sayısı yetmiş yedidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bilge Puruçcuoğlu, *Uşak Şehir Etüdü*, Uşak 1970; Haşim Tümer, *Uşak Tarihi*, İstanbul 1971; Besim Darkot – Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1995, s. 26, 79-80; Besim Darkot, "Uşak", *İA*, XIII, 73-75; Yüksel Sayan, *Uşak Evleri*, Ankara 1997; Lütfi Özav, "Uşak İlinin Coğrafyası", *Cumhuriyetin 75. Yılında Uşak*, Uşak 1998, s. 29-48; a.mlf., "Uşak Şehir Nüfusunun Tarihi Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Burdur 2001, s. 137-148; a.mlf. – Tuncer Yüksel, "Uşak'ta Dericilik ve Coğrafi Çevre Üzerine Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, Uşak 1998, s. 39-50; Sadiye Tutsak, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak*, İzmir 1998; a.mlf., "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak'ta Ticaret ve Sanayi", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, İstanbul 2001, II, 771-786; Nurettin Bilgen, *Uşak Kent Coğrafyası* (doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Turhan Çetin, "Uşak Şehirinde Nüfus Hareketleri", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, II, 699-716; Hasan Kara, "Uşak'ta Hava Kirliliği", a.e., II, 1077-1084; Erdoğan Solak, *XX. Yüzyılda Uşak*, Uşak 2002; *İlkler Şehri Uşak*, Uşak 2005; Suraiya Faroqhi "Uşâk", *ELP* (Fr.), X, 986-987.

METİN TUNCEL

UŞAK ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

UŞAKLIĞIL, Halit Ziya

(1865-1945)

Edebîyat-ı Cedide'ye mensup
romancı ve yazar.

Eyüp'te dünyaya geldi. Uşâkizâdeler diye anılan ve bir kolu İzmir'e yerleşerek halı ticaretiyle uğraşan Uşaklı Helvacızâdeler ailesine mensuptur. Dedesi Hacı Ali Efendi, İstanbul'daki dükkânının başına oğlu Hacı Halil Efendi'yi getirdi. Halit Ziya ticaretle ilgisi bulunmayan, zarif yaratılışlı, Mevlânâ Celâleddin ve Hâfız-ı Şîrâzî hayranı, yaşam tarzı bakımından Avrupalı olan Hacı Halil Efendi'nin üçüncü çocuğudur. Mercan'daki bir mahalle mektebinde başlayan eğitimi yeni usulde öğrenim veren sıbyan mektebinde sürdü. Daha sonra ailesinden izinsiz Fâtih Askerî Rüşdiyesi'ne kaydoldu. Okuma aşkı, edebiyat ve tiyatroya ilgisi dolayısıyla Türkçe'de yayımlanan telif ve tercüme eserleri okudu. İşleri bozulan babasının İzmir'e dönmesi üzerine burada önce İzmir Rüşdiyesi'ne yazıldı. Eğitim sisteminden memnun olmayan dedesi yabancı dil dersleri için Farsça, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rumca'yı iyi bilen avukat Auguste de Jaba'yı, matematik dersleri için Ermeni kâtip Antuan'ı özel hoca tuttu. Hocalarının yardımıyla Ponson

Halit Ziya
Uşaklıgil

de Terrail'in bir romanını Türkçe'ye çeviren Halit Ziya, Ermeni Katolik rahiplerinin açtığı özel Mechitariste Okulu'na kaydedildi. Bu çevre ailesinden gelen alafanga eğilimini daha da kuvvetlendirdi. Okulda Eugène Sue, Jules Verne, Louis Figuier, Camille Flammarion, Paul Féval, Alexandre Dumas, Eugène Scribe, Racine gibi yabancı ve Nâmık Kemal, Abdülhak Hâmid gibi Türk yazarlarının eserlerini okudu; Dumas, Scribe ve Racine'den tercüme yapıtı.

1883'te Mechitariste Okulu'ndan mezun oldu. Maddî imkânsızlıklar yüzünden öğrenimine devam edemediye de yeteneğini keşfeden hocaları Pierre Vassal ve Raymond Père'in tavsiyesiyle Paris'ten getirilen klasik, romantik ve natüralist yazarların eserlerini okudu. Bir yandan da İngilizce ve Almanca dersleri alıyordu. İzmir'e gelen bütün İtalyan ve Fransız operet kumpanyalarının oyunlarını seyretti. İlk yazısı *Hazine-i Evrak*'ta çıkan "Deniz Danası"dır (II, nr. 6, 3 Mart 1883, s. 88-89). İlk edebî yazısı (mensur şiir) "Aşkımın Mezarı" ise *Tercümân-ı Hakikat*'te yayımlandı (nr. 1461, 23 Nisan 1883). 1884'te *Envâr-ı Zekâ*'ya tercüme yapıtı. Tevfik Nevzat ve Bıçakçızâde Hakkı'yla birlikte *Nevruz* dergisini çıkarmaya başladı (13 Mart – 27 Ağustos 1884 arasında on sayı). Burada Alfred de Musset, Victor Hugo gibi Fransız romantiklerinden nesir halinde şiir tercüme yapıtı, Louis Figuier'den popüler fennî yazılar ve derginin ilâvesi olarak George Ohnet'nin *Demirhane Müdürü* adlı romanını yayımladı.

1885 yılında Hariciye'ye girmek üzere İstanbul'a gittiye de bu girişim başarısız olunca İzmir'e döndü. Abdülhalim Memduh vasıtasıyla tanıştığı kitapçı Arakel'in teklifiyle Fransız edebiyatı tarihi yazmaya başladı. I. cildini kısa sürede yazdığı *Garp-tan Şarka Seyyâle-i Edebiyye: Fransa Edebiyatının Nümune ve Tarihi* adlı eserini (I. cilt, *Medhal: Ezmine-i Mutavas-sita ve On Altıncı Asır*, İstanbul 1303) bir